

Zie de aanvullende tekst aan het eind van dit artikel!

Een steen om over na te denken.

Een verhaal over het verdwenen kerkje van het oude Veenhuizen.

Eind vorig jaar was Jan Diekema, lid van de werkgroep Beeldmateriaal van de H V Norch, bezig met het maken van foto's van het erf rond de kerk op de Brink te Norg. Vooral het muurtje rond de kerk, dat op bepaalde plekken erg scheef staat en mogelijk eens zal instorten, had zijn speciale aandacht.

Daarbij ontdekte hij een inscriptie, waarschijnlijk een jaartal, waarvan twee ingekraste zessen nog zeer duidelijk herkenbaar zijn. Wat er voor en erachter staat is moeilijk herkenbaar. Mogelijk een 1 er voor en een 1 er achter. Maar de 1 er voor kan ook een 7 zijn. Maar dan past de 1 er achter niet bij een jaartal uit het verleden. De 1 er voor moet dan een gestileerde 1 zijn, zodat hier het jaartal 1661 staat.

Discussie over een mogelijke gebeurtenis in of bij de kerk van Norg in dat jaar leverde in eerste instantie niets op. Begin dit jaar kwam Harry de Geeter onze werkgroep bezoeken. Hij zocht aanvullend materiaal voor een boek over Bergveen en omgeving, dat hij in concept had samengesteld en waarvan ook de tekst nog kritisch moest worden bekeken, opdat het historisch gezien geen onzin is. Nu had ik in het verleden al veel gegevens verzameld over het Oude Veenhuizen ten behoeve van artikelen die in voorgaande jaren zijn geplaatst zowel in de Boerhoorn als in het Waardeel, zodat ik Harry heb toegezegd het verhaal te bekijken en mogelijke aanvullende informatie te verstrekken. Daarop heb ik mijn verzamelde gegevens nog eens doorgenomen en tijdens het lezen en vergelijken van teksten zag ik een mogelijk verband tussen de steen in het muurtje bij de kerk van Norg en het oude kerkje van Veenhuizen.

In een eerdere publicatie heb ik al aangegeven dat het oude kerkje van Veenhuizen de kapel moet zijn geweest van het leengoed/landgoed Eyen of Een. Bezitter van dat leengoed in 1227, het jaar van de Slag bij Ane, was ridder Hendrik van Norch. De Bisschop van Utrecht werd in die slag bij Ane gedood door het leger van Rudolf van Coevorden, die werd gesteund door de Drentse boeren, die streefden naar hun vroegere volledige vrijheden. Na 1227 werd de invloed van de Bisschop van Utrecht in Drenthe steeds kleiner en de macht van de Drentse Eigenerfde boeren steeds groter.

De Heren van Norch waren de grootste steunpilaren in Drenthe van de Bisschop en ook hun macht werd steeds kleiner. Rond 1325 waren er veel schermutselingen tussen de aanhangers van de Bisschop van Utrecht, in casu de clan van Norch, en de Drentse boeren, gesteund en geholpen door de Gelkingers uit de stad Groningen en helpers van de Drost van Coevorden.

Er werden veel vernielingen gepleegd aan bezittingen van de clan van Norch, ook in Een.

De "lieden van Norch" zoals zij werden genoemd, zijn zelfs een aantal jaren uit Drenthe verbannen en verbleven toen in Kampen. Dat verblijf in Kampen heeft hen veel geld gekost en zij waren genoodzaakt om delen van hun bezit (leenrechten) te verkopen. De leenrechten op hun bezittingen in Een zijn na 1330 grotendeels op anderen overgegaan. Ook de gronden rond de kapel van het oorspronkelijke leengoed met een paar boerderijen, de kern van het oude Veenhuizen, wisselden van bezitter.

Rond het jaar 1400 wordt Barthold Knasse ter Venne vermeld als bezitter van gronden aldaar.

Een bisschoppelijk register vermeld in 1440 de aanwezigheid van 3 erven in Veenhuizen en de gebruikers van die erven, Jan Wemels, Jan Nijens en Mergen Ludeken Arnts. Jan Wemels is te herleiden tot de bezitter van de Weem of Weme, pastoorsgoed. Dit erf voorzag de pastoor in zijn dagelijkse levensbehoeften en inkomsten in geld door verkoop van de meeropbrengsten.

Met de kerk zelf was het echter slecht gesteld. Er was geen leengoed Eyen meer met een krachtvolle en kapitaalcrachtige leenman die de kapel, als dagelijks gebruiker, onderhield.

Enkele bezitters van de leenrechten hebben omstreeks 1550 geprobeerd om het gebied te vervenen, maar het project mislukte.

De meiers op de erven waren arm en bleven arm en omstreeks 1600 waren de erven van Veenhuizen zelfs geheel verlaten. De kerkhervorming in die tijd bracht ook grote veranderingen.

De kapelaan van Veenhuizen was in 1594 samen met de pastoor van Norg het land uit gevlucht in het gevolg van de Spaanse bevelhebber Verdugo. In 1602 besluit het kerkbestuur van Norg om de klok uit de toren van de kerk van Veenhuizen te halen om hun vorderingen op die kerk veilig te stellen en zij besluiten tevens dat de stenen van de kerk van Veenhuizen mogen worden gebruikt voor de opbouw van een pastorie in Norg. De kerk van Veenhuizen was toen kennelijk niet meer in gebruik. Maar de kerk is toen niet afgebroken.

In 1639 was deze nog aanwezig toen rijk geworden kooplieden, als gevolg van de in 1602 opgerichte VOC, geld wilden beleggen in het vervenen van het gebied waar het oude Veenhuizen lag om het daarna in te richten tot een fraai agrarisch gebied met fraaie buitenhuizen. In het plan staat de kerk nog aangegeven met een kerkhof, maar met

opneming in het plan om bij het Pastoors Erf een nieuw kerkhof aan te leggen. Tegenstand vanuit Groningen en strubbelingen tussen de eigenaren en de uitvoerder van der Donck waren de oorzaak dat het plan niet echt van de grond kwam. In 1653 neemt van der Donck 1/8^e aandeel over en verkoopt direct erna 1/16^e aandeel door aan van Berkel. Van Berkel stelde echter als voorwaarde dat al het land wordt gesplitst en gedeeld, zodat iedere participant weet wat van hem is.

Dat opsplitsen van het gezamenlijk bezit zal toen zijn gebeurd en zal tevens de aanleiding zijn geweest om gebouwen te gaan verplaatsen, zodat elke participant zijn bezit zo rendabel mogelijk naar eigen inzicht kan gaan exploiteren. Bij die verplaatsing van gebouwen zal ook de in 1639 voorgenomen verplaatsing van het kerkhof naar het Pastoors Erf zijn uitgevoerd. De plek die nu bekend staat als het Spaans Kerkhof komt op de kaart van Tiedeman uit 1710 voor als het kerkhof van Veenhuizen en op de Franse kaart van omstreeks 1800 ligt dit kerkhof binnen de kavel die tot het Pastoors Erf behoort.

Met de verplaatsing van het kerkhof zal ook de kerk zijn gesloopt en de stenen naar Norg zijn vervoerd. Niet om er een nieuwe pastorie van te bouwen. Daarvoor zal het aantal te klein zijn geweest en de kwaliteit te slecht. Maar ze waren goed bruikbaar om de grond rond de kerk te behoeden voor wegspoelen, door er een muur omheen te metselen met stenen treden bij alle ingangen. En dat zal vermoedelijk gebeurd zijn in het jaar 1661. En ter herinnering aan die gebeurtenis heeft men het jaartal gegrift in een steen nabij een opvallende plek, de zijingang aan de noordkant. (zie onder)

Norg, 12 maart 2018.

Anne Post.

Aanvulling januari 2021 naar aanleiding van een publicatie van Halbe Hageman in de Boerhoorn, het tijdschrift van de Historische Vereniging Norch, nummer 94 december 2020.

Het jaartal moet zeer waarschijnlijk 1766 zijn.

Tijdens de grote restauratie van de Margarethakerk (1969-1971) worden in de kerkhofmuur bij de noord toegang twee jaarstenen gevonden, respectievelijk ANNO en 1766. Om vervreemding en beschadiging te voorkomen worden ze in de noordmuur van het schip ingemetseld. Achter blijft een derde jaarsteen met alleen het jaartal.

In de Provinciale Drentse en Asser Courant van 10 maart 1887 staat een ingezonden stuk van een inwoner van Norg die het betreurt dat de aloude kerkhofsmuur gesloopt zal worden en vervangen door een lager muurtje. Volgens de schrijver zou de oude muur in 1766 zijn gerestaureerd.

Niet bekend is wanneer die oude muur gebouwd is. Wel is er een rekening bewaard gebleven uit 1640 voor de levering van 2000 grote stenen en 3200 drielingstenen. Mogelijk zijn die stenen toen niet alleen gebruikt voor een restauratie van de kerk, maar ook voor de bouw van de oude muur. Een kwitantie uit 1759 vermeld de levering van 3000 bonte moppen. Deze stenen zijn nu nog als dekstenen aanwezig op de huidige muur. Het meest waarschijnlijke is dan dat het hele karwei is afgerond in 1766 en dat toen de gedekstenen zijn geplaatst.

Literatuur:

Oorkondenboek van Groningen en Drenthe.

Drents Archief: OSA Haardstedenregisters, registers van bezaaide landen, 30°/40° penning.

Drents Archief: Huisarchief Westervelde.

Waardeel 2012-1: Het oude Veenhuizen nogmaals bekeken. Anne Post.

NDVA 1969. Artikel van Corneille Jansen over de kerk van Norg.

NDVA 1974. Verslag van het archeologisch onderzoek van de Margarethakerk te Norg.

NDVA 1984. De Veenhuizer venen in de Gouden Eeuw: een mislukte Hollandse investering. J Stienstra en G Groenhuis.

www.dorpshistorie.nl : Eyen en de Oldehof.

De Boerhoorn jaargang 25 nr. 94 december 2020: artikel Halbe Hageman

Anne Post: Correctie 05-01-2021.

Norg, 9 Maart. Worden op vele plaatsen kosten noch moeiten ontzien om oudheden zooveel mogelijk in stand te houden, hier schijnt men eene andere zienswijze toegedaan. De aloude kerkhofsmuur om het kerkhof, in wier midden de kerk staat, zal gesloopt worden. Die muur o. i. als 't ware bij de kerk behoorende, voor 't meest bestaande uit dikke onderwetsche steenen, zoo we meenen in 1766 gerestaureerd; diezelfde muur, waaraan zoo vele geslachten en ook wij zulke dierbare herinneringen hebben, ook aan de dartele spelen onzer jeugd, die kerkhofsmuur nu zal worden afgebroken en voor een zeer laag nieuw muurtjen plaats moeten maken. De vroegere goed beschutte begraafplaats der voorgeslachten zal nu als 't ware een open plaats worden, voor bijna alles toegankelijk. Zelfs zal er nog aan de eene zijde ruim een meter grond worden afgenomen, naar 't heet, om eene steeg breeder te moeten maken, waardoor ook nog eenige fiere eiken den slag des bijls niet zullen ontgaan. 't Doet ons en velen met ons leed, die kerkhofsmuur met die eikenboomen, als 't ware een schoon geheel in ons dorp, te moeten zien verdwijnen. 't Zal ongetwijfeld eene zeer ledige en kale plaats afgeven.